

3. Populační vývoj

Následující kapitola popisuje vývoj obyvatelstva primárně podle obvyklého pobytu členěný podle dalších proměnných dostupných ze Sčítání 2021 – pohlaví, věku, rodinného stavu a kraje obvyklého pobytu. Vzhledem k tomu, že populační vývoj úzce souvisí s plodností žen, která byla pomocí otázky na počet živě narozených dětí ženě zjišťována i při posledním sčítání, je součástí kapitoly i stručná analýza plodnosti žen. Data podle obvyklého pobytu jsou k dispozici pouze ze sčítání 2011 a 2021, tedy s desetiletým rozestupem. Pro detailnější obrázek o populačním vývoji obyvatelstva Česka je proto potřeba prezentovat trendy v jednotlivých letech, k čemuž máme k dispozici data o obyvatelstvu podle registrovaného pobytu, která jsou analyzována v podkapitole 3.2⁸.

3.1 Metodika, zdroje dat a srovnatelnost výsledků

Výsledky sčítání 2011 a 2021 za obyvatelstvo podle obvyklého pobytu jsou srovnatelné. Definice obvyklého pobytu se nezměnila. Oproti tomu ze sčítání 2001 jsou všechny výsledky podle místa trvalého, nebo dlouhodobého pobytu. Pojem registrovaný pobyt ve Sčítání 2021 odpovídá pojmu trvalý nebo dlouhodobý pobyt v SLDB 2011 i 2001. Zahrnuje trvalý pobyt občana ČR, trvalý pobyt cizince a různé druhy přechodného pobytu cizince registrované v administrativních zdrojích Ministerstva vnitra⁹.

Rodinný stav a registrované partnerství jsou stavy de iure, tedy právní stavy osob. Zatímco rodinný stav a registrované partnerství se ve sčítání 2011 zjišťovaly přímo na formuláři, o deset let později byly tyto údaje ze sčítacího formuláře vypuštěny a plně nahrazeny údaji z administrativních zdrojů dat. Třídění proměnných zůstalo stejné. Ve sčítání 2001 se na formuláři zjišťoval pouze rodinný stav, institut registrovaného partnerství nebyl ještě uzákoněn.

Počet živě narozených dětí byl při sčítání 2011 i 2021 zjišťován u žen ve věku 15 a více let. Zahrnuje všechny živě narozené děti ženě do rozhodného okamžiku sčítání, i když některé z dětí později zemřelo. Na rozdíl od sčítání 2011 se již nezjišťoval počet živě narozených dětí v současném (posledním) manželství. U žen s českým státním občanstvím ve věku 15–59 let¹⁰ byly údaje ze sčítacích formulářů doplněny daty o počtu živě narozených dětí z administrativních zdrojů (AISEO) v případě, že informace na sčítacím formuláři nebyla vyplněna, nebo neprošla kontrolami přípustnosti¹¹. Počet živě narozených dětí byl z registrů doplněn u 3,3 % žen ve věku 15 let a více. Ve sčítání 2001 se zjišťoval celkový počet narozených dětí, nikoliv pouze živě narozených jako při posledních dvou sčítáních.

3.2 Vývoj počtu obyvatel podle registrovaného pobytu

Počty obyvatel podle registrovaného pobytu v jednotlivých letech jsou získány tak, že výsledné hodnoty ze sčítání k jeho rozhodnému okamžiku jsou rebilancovány na stav k 1. 1. a dále na ně navazuje intercenzální demografická evidence.

K rozhodnému okamžiku Sčítání 2021 (26. 3.) mělo na území Česka registrovaný pobyt 10 487 748 obyvatel, zpětnou rebilancí demografické evidence k 1. 1. 2021 se počet osob zvýšil na 10 494 836. Po přičtení celkového přírůstku za rok 2021 ve výši téměř 22 tisíc se počet obyvatel dostal na 10 516 707 k 31. 12. 2021. Od konce roku 2011 tak obyvatelstvo početně narostlo o pouhých cca 11 tisíc. Hlavním důvodem nízkého nárůstu je pokles počtu obyvatel podle registrovaného pobytu po nasazení údajů

⁸ Podrobné srovnání mezi obyvatelstvem podle obvyklého a registrovaného pobytu lze nalézt v kapitole 4.

⁹ Zahrnuje přechodný pobyt občanů třetích zemí na území Česka na základě dlouhodobého víza (nad 90 dnů) nebo povolení k dlouhodobému pobytu, hlášený přechodný pobyt občanů zemí EU, Norska, Švýcarska, Islandu, Lichtenštejnska a jejich rodinných příslušníků na území Česka a pobyt cizinců s platným azylem nebo doplňkovou ochranou v Česku.

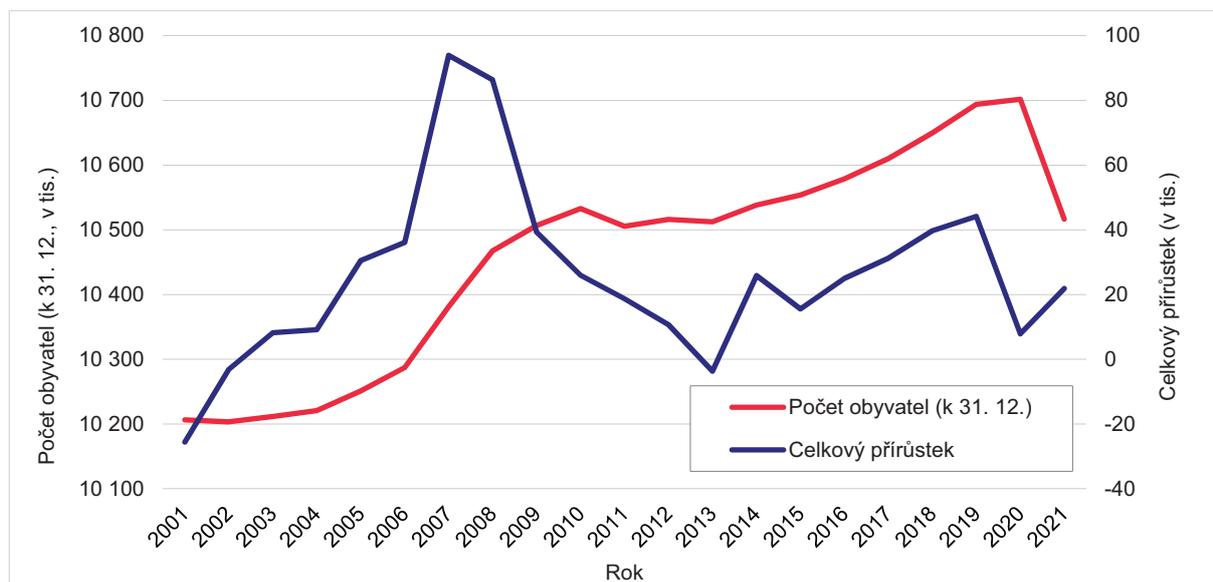
¹⁰ Tyto podmínky byly definovány na základě analýzy shody počtu živě narozených dětí na sčítacím formuláři a odvozeného počtu z AISEO u žen, u kterých byl údaj dostupný v obou zdrojích. Ostatní subpopulace žen vykazovaly vysokou míru neshody, proto nemohl být jejich údaj z administrativních zdrojů převzat – došlo by ke zkrácení dat. V případě cizinek bylo důvodem, že jejich děti nemusí mít pobyt v Česku. U starších žen nemusely být vždy evidovány děti, které zemřely před rokem 1990.

¹¹ Omezení na počet živě narozených dětí ve vazbě na věk matky.

ze sčítání lidu 2021, ještě na konci roku 2020 měla populace Česka 10 701 777 osob¹². Mezi roky 2011 a 2021 docházelo s výjimkou roku 2013 (pokles o téměř 4 tisíce obyvatel jak v důsledku záporného salda stěhování, tak i přirozeného úbytku) ke každoročnímu růstu počtu obyvatel. Naopak nejvíce populace početně rostla v poslední dekádě v letech 2017–2019 (každý rok přes 30 tisíc), přičemž hlavním faktorem byl vysoký přírůstek stěhování. I období 2001–2011 přineslo populační růst z 10 206 436 osob ke konci roku 2001 na 10 505 445 k 31. 12. 2011. Nasazení dat ze sčítání 2011 vedlo k poklesu populace Česka o cca 46 tisíc, šlo tedy o výrazně nižší pokles než při posledním sčítání. V dekádě 2001–2011 byl evidován také téměř každoroční celkový přírůstek, výjimku tvořily pouze roky 2001 a 2002, kdy přirozený úbytek ještě nebyl kompenzován vyšším saldem zahraniční migrace. Roky 2007 a 2008 přinesly nejvyšší hodnoty (okolo 90 tisíc) celkového přírůstku v celém sledovaném dvacetiletém období. Počty živě narozených sice v těchto letech převyšovaly počty zemřelých, za výraznou většinou populačního růstu ovšem stálo vysoké saldo zahraniční migrace.

Graf 3.1 Počet obyvatel podle registrovaného pobytu a celkový přírůstek, 2001–2021

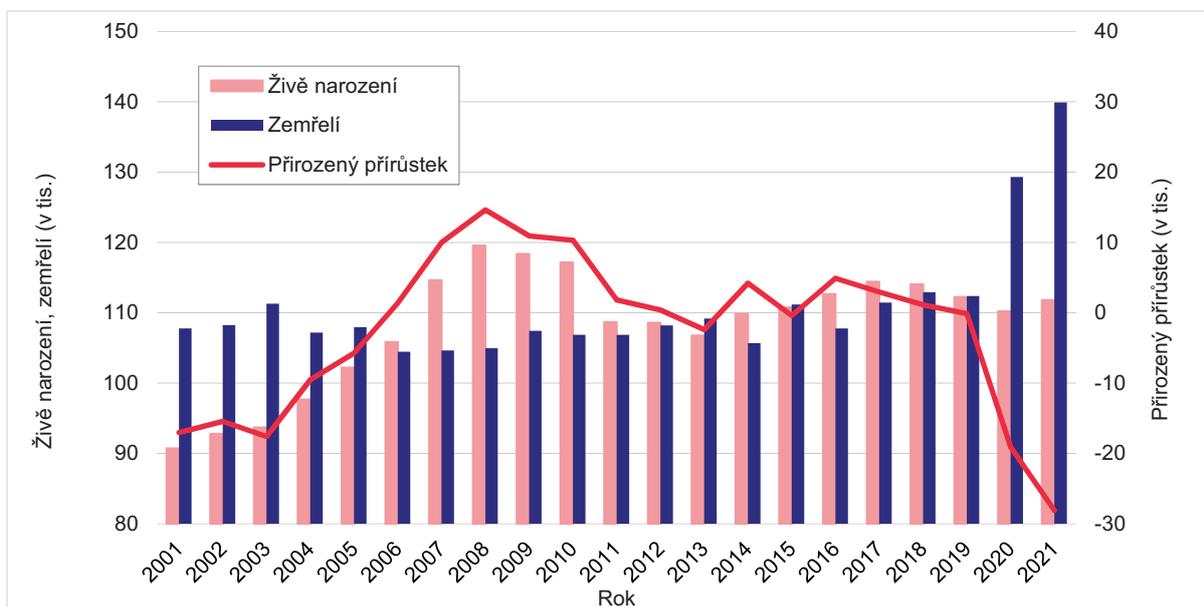
Pozn.: Poklesy počtu obyvatel v letech 2011 a 2021 i přes kladný celkový přírůstek jsou způsobeny nasazením dat z příslušných sčítání.

Zatímco saldo zahraničního stěhování bylo ve sledovaném období 2001–2021 záporné pouze dvakrát (roky 2001 a 2013), přirozený úbytek byl evidován zhruba v každém druhém roce. Šlo zejména o roky 2001–2005, kdy se Česko potýkalo s dopadem velmi nízké úrovně plodnosti pod 1,3 dítěte na jednu ženu, a 2020–2021, kdy došlo k bezprecedentnímu nárůstu intenzity úmrtnosti (nejvyššímu od druhé světové války), který byl způsoben pandemií covidu-19. Počet zemřelých ve výši 129 tisíc v roce 2020 a 140 tisíc o rok později překonal historické rekordy, v prvním případě samostatné České republiky, ve druhém případě šlo dokonce o poválečné (z pohledu druhé světové války) maximum. Když vynecháme tyto dva výjimečné roky, byl počet zemřelých méně variabilní (104–113 tisíc) než v případě živě narozených (91–120 tisíc). Naděje dožití při narození mužů i žen se postupně zvyšovala z 72,0 let pro muže a 78,5 let v případě žen v roce 2001 na 76,3 a 82,1 let v roce 2019. Vývoj v roce 2022 ukázal, že se po dvou letech ovlivněných covidem-19 vrátila na hodnoty rok až dva před pandemií. Vyšší proměnlivost počtu živě narozených dětí je způsobena výraznějšími výkyvy úrovně plodnosti. Nejvyšší počty živě narozených dětí byly zaznamenány v letech 2008 a 2009 (téměř 120 tisíc), kdy se hodnota úhrnné plodnosti pohybovala okolo 1,5 dítěte na jednu ženu. Od roku 2014 byla její úroveň dokonce ještě vyšší (v letech 2017–2021 okolo 1,7), ale vzhledem k nižšímu počtu žen v reprodukčním věku se

¹² Podrobněji viz Komentář ČSÚ k počtu obyvatel v obcích po sčítání lidu, domů a bytů 2021. <https://csu.gov.cz/produkty/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112022>

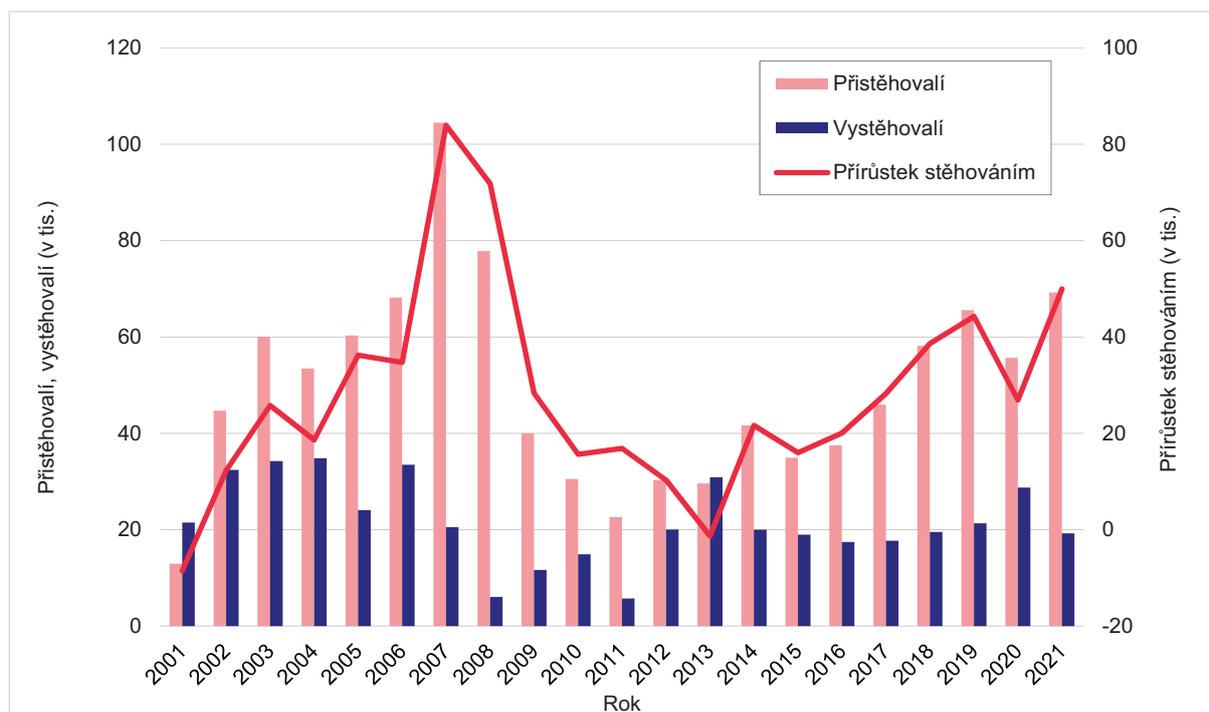
počty živě narozených dětí pohybovaly okolo 110–114 tisíc. Kontrastem jsou potom hodnoty pod 100 tisíc na začátku milénia.

Graf 3.2 Živě narození, zemřelí a přirozený přírůstek, 2001–2021

Počet přistěhovaných dlouhodobě převyšuje počet vystěhovaných, ale vzhledem k tomu, že při nasazování nových stavů ze sčítání lidu dochází k podstatnému poklesu počtu obyvatel, tak bude množství vystěhovaných v demografické statistice podhodnoceno. Nejvyššího salda zahraniční migrace za posledních dvacet let bylo dosaženo v letech 2007 (84 tisíc) a 2008 (72 tisíc), což byly i roky s nejvyššími počty přistěhovaných (104 a 78 tisíc). Naopak záporné saldo bylo evidováno pouze v letech 2001 (-9 tisíc) a 2013 (-1 tisíc).

Graf 3.3 Přistěhovaní, vystěhovaní a přírůstek stěhováním, 2001–2021

3.3 Obyvatelstvo podle pohlaví a věku

Podle výsledků Sčítání 2021 dosáhl k rozhodnému okamžiku (26. 3.) počet obvykle bydlících obyvatel Česka hodnoty 10 524 167, což bylo o 88 tisíce více než o deset let dříve. Výrazněji se na tomto početním růstu podíleli muži (+ 77 tisíc) než ženy (+ 11 tisíc). Podíl mužů na celé populaci mírně vzrostl ze 49,0 % v roce 2011 na 49,3 % o deset let později. Mezi roky 2001¹³ a 2011 došlo k výraznějšímu růstu počtu obyvatel (+ 207 tisíc), za který byl zhruba z 60 % zodpovědný nárůst mužské části populace.

Téměř všechny ukazatele vycházející z věkové struktury obyvatelstva posledních tří sčítání lidu dokazovaly (časově nerovnoměrně) probíhající populační stárnutí obyvatelstva Česka. Podíl osob ve věku 65 let a více vzrostl z 13,8 % v roce 2001 až na 20,4 % v roce 2021. Z absolutního hlediska činil počet obyvatel v tomto seniorském věku při posledním sčítání přes 2,1 mil., o zhruba 740 tisíc více než při sčítání 2001. Naopak zastoupení osob ve věkové skupině 15–64 let výrazně pokleslo z hodnot okolo 70 % podle výsledků sčítání 2001 a 2011 až na 63,5 % v roce 2021. Podíl dětské složky populace nejprve poklesl z 16,2 % v roce 2001 na 14,3 % ve sčítání 2011, ovšem během dalších deseti let vzrostl na 16,1 %. Populace Česka tak v poslední dekádě stárла zejména „shora“ věkové pyramidy díky prodlužování naděje dožití, zatímco „zespoda“ byla mírně omlazována vzhledem k vyšší úrovni plodnosti.

Tab. 3.1 Ukazatele pohlavního a věkového složení obyvatelstva podle SLDB 2001, 2011 a 2021

	2001 ^{*)}	2011	2021		2001 ^{*)}	2011	2021
Počet obyvatel (v tis.)	10 230,1	10 436,6	10 524,2	Podíl (v %) bez nezjištěno			
Muži	4 982,1	5 109,8	5 186,5	Muži	48,7	49,0	49,3
Ženy	5 248,0	5 326,8	5 337,6	Ženy	51,3	51,0	50,7
0–14 let	1 654,9	1 488,9	1 691,8	0–14 let	16,2	14,3	16,1
15–64 let	7 161,1	7 267,2	6 684,4	15–64 let	70,0	69,6	63,5
65+ let	1 410,6	1 644,8	2 148,0	65+ let	13,8	15,8	20,4
nezjištěný věk	3,5	35,6	-				
Průměrný věk	38,8	41,0	42,7	Index ekonomické závislosti ^{****)}	57,9	55,4	69,9
Věkový medián	37,6	39,9	43,5	z toho: 65+ let/20–64 let	21,8	24,6	34,7
Index stáří ^{**)}	85,0	110,5	127,0	0–19 let/20–64 let	36,1	30,9	35,2

^{*)} Podle registrovaného pobytu.

^{**)} Počet osob ve věku 65 a více let na 100 dětí ve věku 0–14 let.

^{****)} Počet osob ve věku 0–19 let a osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 20–64 let.

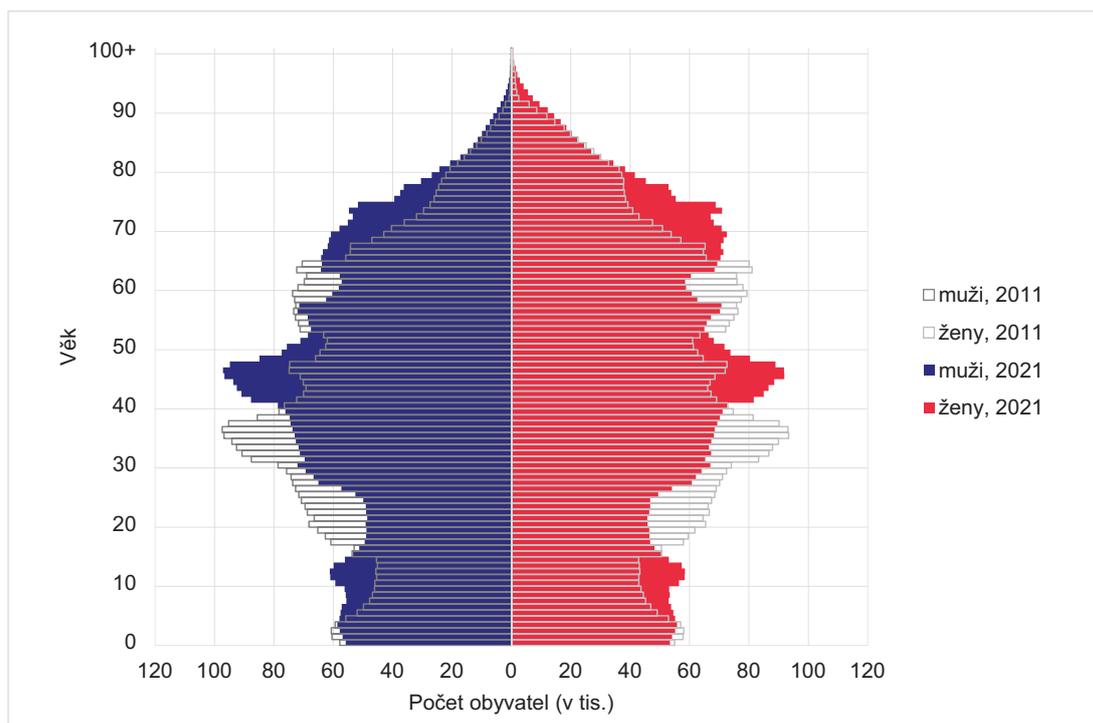
Průměrný věk obyvatel postupně stoupl z 38,8 let v roce 2001 až na 42,7 let o dvacet let později, ještě výrazněji vzrostl ve stejném období i věkový medián (z 37,6 let na 43,5). Index stáří, který udává počet osob 65letých a starších na sto dětí ve věku 0–14 let, dosáhl podle výsledků Sčítání 2021 hodnoty 127, zatímco o dvacet let dříve činil pouze 85. Index ekonomické závislosti nejprve mezi roky 2001 a 2011 klesl z 58 na 55 osob v závislém věku (0–19, 65+) na sto osob v produktivním věku (20–64 let). Pokles byl způsoben nižším počtem osob v předproduktivním věku, který nebyl plně dorovnán nárůstem osob v seniorských kategoriích. V dalším desetiletém období hodnota indexu narostla výrazně až na 70 díky početnímu nárůstu obou závislých subpopulací, produktivní složka populace navíc poklesla.

Věková struktura populace Česka je značně nerovnoměrná jako výsledek odlišné intenzity demografických procesů v různých letech. Populačně nejslabším ročníkem populace, pokud nepočítáme seniory, je generace přelomu tisíciletí, které bylo při rozhodném okamžiku posledního sčítání 20–21 let. Méně než sto tisíc obyvatel bylo evidováno ale v každém věku v rozmezí 16–24 let. O něco více početná je potom nejmladší část populace – generace do 15 let věku, jejíž stav se pohybuje

¹³ Ve sčítání 2001 se zjišťovalo pouze obyvatelstvo podle registrovaného pobytu.

mezi 104 až 120 tisíci v každém věku. Nejpočetnější částí populace Česka jsou generace narozené v 70. letech 20. století, jejichž rodiče spadali rovněž do početně silných generací, a které se narodily během období podstatných pronatalitních opatření. V roce 2021 bylo ve věku 40–49 let 151 až 189 tisíc obyvatel, přičemž horní hranice patří věkům 45 a 46 let. Dalšími početně silnými generacemi byly ročníky narozené ke konci druhé světové války a v letech po jejím skončení, jde tak o sedmdesátníky z pohledu roku 2021. Na jejich současné početnosti se však již výrazně podepsala úmrtnost. Naopak mezi slabší generace patří narození okolo roku 1960¹⁴, tedy z dnešního pohledu osoby okolo 60 let věku.

Graf 3.4 Obyvatelstvo podle pohlaví a věku, SLDB 2011 a 2021

3.4 Obyvatelstvo podle rodinného stavu a registrovaného partnerství

Změna struktury rodinného stavu je zejména odrazem vývoje společnosti ve vztahu ke sňatkům a rozvodům. Intenzita sňatečnosti se v letech před posledním sčítáním sice mírně zvýšila oproti roku 2013, kdy byl evidován nejnižší počet sňatků v historii (43,5 tisíce), nicméně stále zůstává na poměrně nízké úrovni (pod 70 %) ve srovnání s předchozími obdobími. Například před rokem 1989 se hodnota tabulkové prvosňatečnosti¹⁵ pohybovala okolo 90 % pro muže a 95 % v případě žen a i v devadesátých letech její hodnota přesahovala 70 %, byť měla sestupnou tendenci.

Počet ženatých/vdaných obyvatel Česka se mezi roky 2011 a 2021 snížil o cca 400 tisíc na něco málo přes 4 mil., čímž pokračoval pokles z předchozího desetiletého období ve výši cca 330 tisíc osob. Naopak počet svobodných ve věku 15 let a více se zvýšil o 141 tisíc z 2 675 tisíc na 2 817, což byl výrazně menší nárůst než v období 2001 a 2011 (o téměř půl milionu). Ačkoliv má počet rozvodů a úroveň rozvodovosti v poslední dekádě spíše klesající tendenci, stále to stačilo na růst počtu rozvedených o cca 160 tisíc mezi sčítáními 2011 a 2021 na 1 233 tisíce. Intenzita růstu se ovšem zmírňuje, protože ve srovnání let 2001 a 2011 došlo k nárůstu rozvedených dokonce o 261 tisíc. Počet ovdovělých osob byl 721 tisíc při posledním sčítání. Pokles v řádu několika desítek tisíc ve srovnání

¹⁴ Od roku 1958 došlo k legalizaci umělých přerušení těhotenství.

¹⁵ Vyjadřuje, jaký podíl osob by při zachování řádu sňatečnosti, úmrtnosti a zahraničního stěhování svobodných z daného roku uzavřel před dovršením 50. roku věku první sňatek.

s předchozími sčítáními je způsoben nižším počtem ženatých/vdaných v populaci a nárůstem naděje dožití při narození, respektive snížením rozdílů v naději dožití mezi pohlavími.

Od poloviny roku 2006 je v Česku možné uzavřít registrované partnerství osob stejného pohlaví. Při sčítání 2011 se k němu přihlásilo dva tisíce osob, přičemž zaniklých partnerství, ať už rozhodnutím soudu, nebo úmrtím partnera/partnerky, bylo cca dvě stě. O deset let později bylo evidováno 5,3 tisíce trvajících svazků, 1,3 tisíce zaniklých rozhodnutím soudu a více než sto partnerství zaniklých úmrtím jednoho z partnerů.

Tab. 3.2 Obyvatelstvo 15+ podle rodinného stavu/registrovaného partnerství podle SLDB 2001, 2011 a 2021 (v tis.)

Rok sčítání	Svobodní/é	Ženatí/vdané	Rozvedení/é	Ovdovělí/é
2001	2 178,7	4 743,8	811,6	784,6
2011	2 675,5	4 409,5	1 072,9	761,1
2021	2 816,8	4 007,3	1 233,1	720,6
Rok sčítání	Registrované partnerství trvající	Registrované partnerství zaniklé rozhodnutím soudu	Registrované partnerství zaniklé úmrtím partnera/partnerky	Nezjištěno
2001 ^{*)}	x	x	x	56,5
2011	2,0	0,2	0,0	26,3
2021	5,3	1,3	0,1	47,8

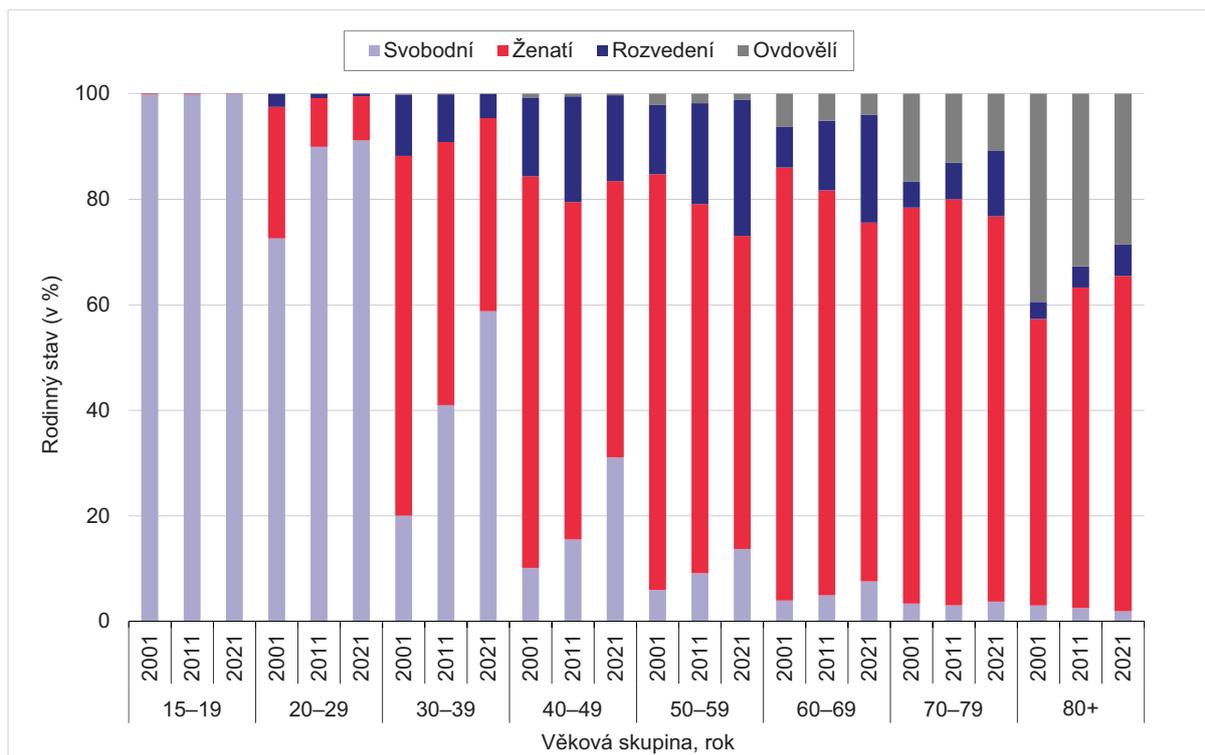
^{*)} V roce 2001 nebylo registrované partnerství legislativně zakotveno.

Svobodní muži i svobodné ženy tvoří téměř 100 % populace ve věkové skupině 15–19 let a výraznou nadpoloviční většinu i mezi osobami ve věku 20–29 let. Podle výsledků posledního sčítání tvořily svobodné ženy 83 % z žen v této věkové skupině se zjištěným rodinným stavem, zatímco před dvaceti lety to bylo pouze 54 %. U mužů byly odpovídající podíly 91 % a 73 %. Většina nárůstu se odehrála mezi roky 2001 a 2011. Dramaticky se zvýšil podíl svobodných za posledních dvacet let ve věkové kategorii 30–39 let – u žen z 8 % na 44 % a v případě mužů z 20 % na 59 %. Trend nárůstu zastoupení svobodných osob v populaci byl zjištěn i u dalších věkových skupin až do 60–69 let. V nejstarších věkových skupinách zůstává svobodných již pouze několik procent populace.

Ve věkových skupinách s největším růstem podílu svobodných docházelo naopak k poklesu počtu ženatých/vdaných osob. U žen ve věku 20–29 let došlo ke snížení zastoupení vdaných ze 41 % na 16 % mezi roky 2001 a 2021, přičemž výrazná většina změny se odehrála v první desetiletce. Obdobně tomu bylo u mužů s poklesem podílu z 25 % v roce 2001 na třetinovou hodnotu v roce 2021. I 30letých až 39letých vdaných/ženatých již je méně než polovina – vdaných žen 48 % v roce 2021 (oproti 76 % v SLDB 2001) a ženatých mužů 37 % při posledním sčítání (68 % v roce 2001). Ženatí muži byli ve starších věkových kategoriích zastoupeni v nadpoloviční většině, v roce 2021 byl jejich nejvyšší podíl (73 %) ve věcích 70–79 let. Vdané ženy vykazovaly nadpoloviční zastoupení až do věkové skupiny 60–69 let (s maximem v posledním sčítání 60 % ve věcích 50–59 let), u starších žen se podíly zase zmenšují na vrub ovdovělých.

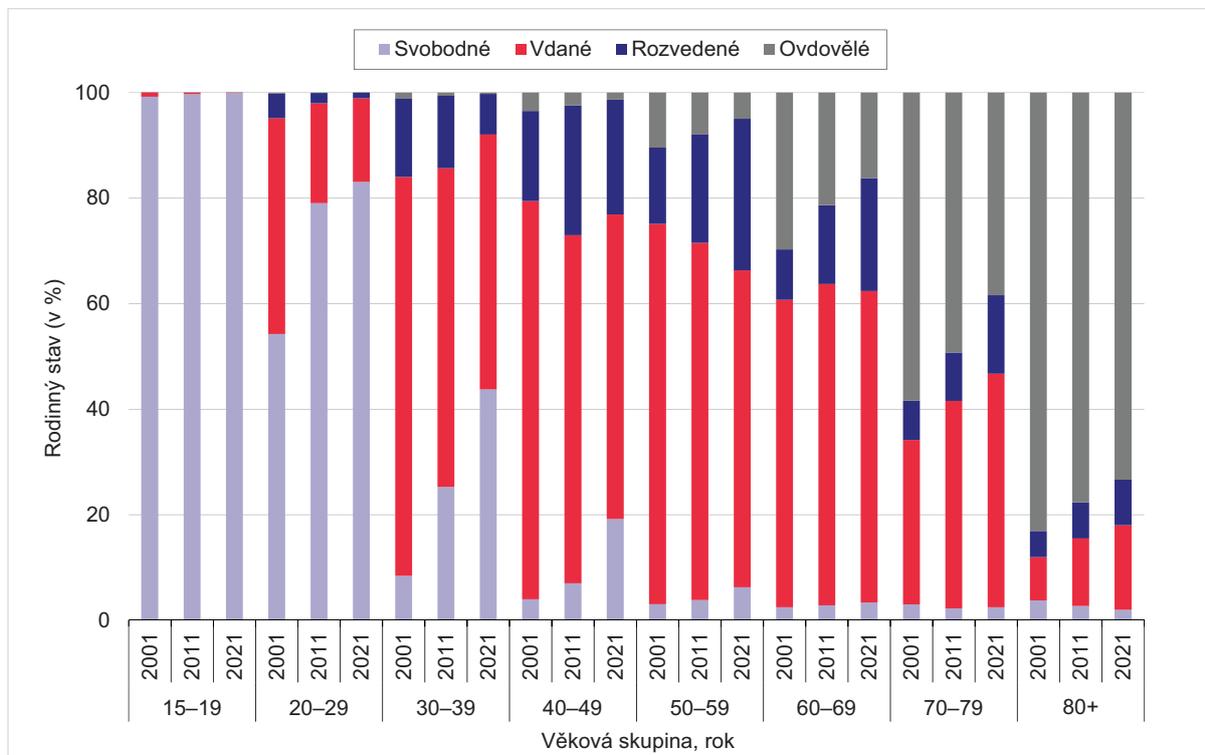
S rostoucím průměrným věkem při sňatku a průměrnou délkou trvání manželství při rozvodu se rozvedená část populace přesouvá do vyšších věkových skupin. Zatímco v roce 2001 byl nejvyšší podíl rozvedených mužů i žen ve věkové skupině 40–49 let (15 % a 17 %), o dvacet let později to bylo v intervalu 50–59 letých (26 % a 29 %). Nejnižší zastoupení rozvedených nalezneme v nejmladší a nejstarší části populace.

Graf 3.5 Muži podle věkových skupin a rodinného stavu podle SLDB 2001, 2011 a 2021 (v %)

Pozn.: Pouze muži se zjištěným věkem a rodinným stavem.

Graf 3.6 Ženy podle věkových skupin a rodinného stavu podle SLDB 2001, 2011 a 2021 (v %)

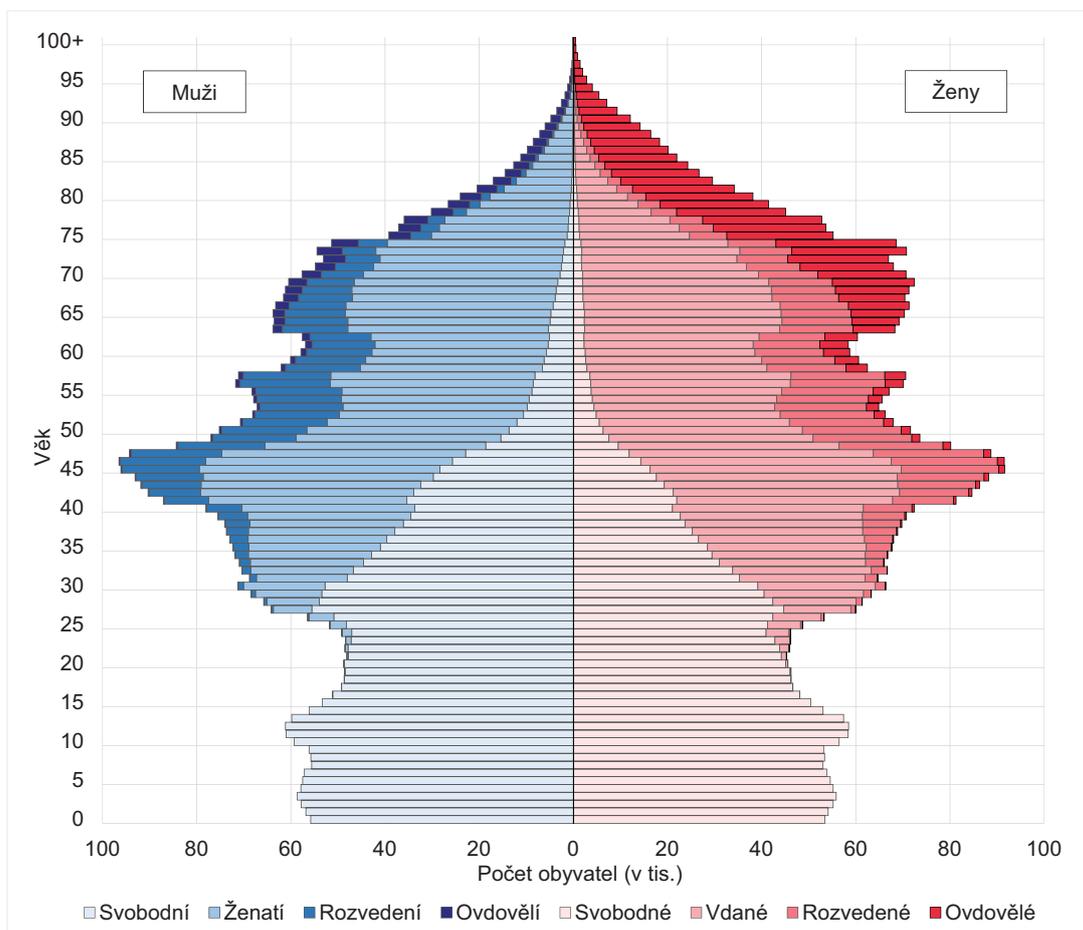
Pozn.: Pouze ženy se zjištěným věkem a rodinným stavem.

Zastoupení ovdovělých pochopitelně roste s přibývajícím věkem. Ve Sčítání 2021 bylo ve věkové skupině 80letých a starších 29 % ovdovělých mužů a 73 % ovdovělých žen. Jde o zhruba deset

procentních bodů nižší hodnoty než před dvaceti lety. K poklesu zastoupení ovdovělých osob došlo ve všech věkových skupinách.

Graf 3.7 Obyvatelstvo podle pohlaví, věku a rodinného stavu

Pozn.: Pouze obyvatelstvo se zjištěným rodinným stavem.

3.5 Obyvatelstvo podle kraje obvyklého pobytu

Počet obyvatel podle obvyklého pobytu vzrostl mezi sčítáním 2011 a 2021 v šesti krajích ze čtrnácti, absolutně i relativně nejvíce ve Středočeském kraji (+126 tis., +9,8 %), který tak zvýraznil svůj náskok jako populačně největší kraj Česka před Hlavním městem Prahou a překonal hranici 1,4 mil. obyvatel. Okolo tří procent narostlo početně obyvatelstvo v Jihomoravském kraji a Hlavním městě Praze. Praha se dostala přes 1,3 mil. obyvatel, zatímco Jihomoravský kraj se přiblížil hranici 1,2 mil. Dlouhodobě mírně roste počet obyvatel i v Plzeňském, Libereckém a Jihočeském kraji.

Naopak největší absolutní pokles počtu obyvatel za posledních deset let byl evidován v Moravskoslezském kraji (-43 tis., -3,6 %), který se dostal pod hodnotu 1,2 mil. osob a na třetím místě ho vystřídal Jihomoravský kraj. Nejvýraznější relativní pokles byl zaznamenán v populačně nejmenším Karlovarském kraji (-16 tis., -5,6 %), jehož počet obyvatel klesl pod 280 tisíc. Další kraje s trendem populačního poklesu jsou Ústecký, Zlínský, Kraj Vysočina, Olomoucký a Královéhradecký kraj. Spíše stagnaci lze pozorovat v Pardubickém kraji.

Tab. 3.3 Počet obyvatel krajů podle SLDB 2001, 2011 a 2021 (v tis.)

Kraj	2001 ^{*)}	2011	2021	Kraj	2001 ^{*)}	2011	2021
Hlavní město Praha	1 169,1	1 268,8	1 301,4	Královéhradecký kraj	550,7	547,9	538,3
Středočeský kraj	1 122,5	1 289,2	1 415,5	Pardubický kraj	508,3	511,6	510,0
Jihočeský kraj	625,3	628,3	631,8	Kraj Vysočina	519,2	505,6	497,7
Plzeňský kraj	550,7	570,4	581,4	Jihomoravský kraj	1 127,7	1 163,5	1 197,7
Karlovarský kraj	304,3	295,6	279,1	Olomoucký kraj	639,4	628,4	619,8
Ústecký kraj	820,2	809,0	789,1	Zlínský kraj	595,0	579,9	564,3
Liberecký kraj	428,2	432,4	435,2	Moravskoslezský kraj	1 269,5	1 205,8	1 162,8

^{*)} Podle registrovaného pobytu.

Srovnání se sčítáním 2001 je problematické, protože před dvaceti lety se zjišťoval počet obyvatel podle registrovaného pobytu. Trendy vývoje počtu obyvatel v uplynulých dvou dekádách byly ale obdobné. Pouze Pardubický kraj mezi roky 2001 a 2011 populačně vzrostl a v následující desetiletce zase poklesl. Tempo růstu/poklesu bylo většinou vyšší v první dekádě. Populační růst Středočeského kraje i Hlavního města Prahy byl intenzivnější, stejně jako pokles v Moravskoslezském kraji.

3.6 Plodnost žen

Analyzovat plodnost žen je možné z transverzálního (průřezového) nebo kohortního (resp. generačního) pohledu. Data z běžné evidence demografických událostí v daném roce podle registrovaného pobytu přináší transverzální přístup. Vychází z počtů živě narozených dětí podle věku matky, které se vztahují k počtu žen příslušného věku v určeném roce. Výsledný intenzitní ukazatel měr plodnosti podle věku lze nasčítat za ženy v reprodukčním věku 15–49 let, čímž se získá tzv. úhrnná plodnost¹⁶. Ve sčítání se u žen ve věku 15 a více let zjišťuje celkový počet živě narozených dětí, jde tedy o generační přístup. V případě žen mladších 50 let, kde reprodukce ještě nemusí být ukončena, se počítá kohortní (generační) plodnost¹⁷. U žen starších s ukončeným reprodukčním obdobím lze analyzovat již konečnou plodnost.

3.6.1 Kohortní a transverzální plodnost žen podle věku

Sociální, ekonomické a hodnotové posuny české společnosti po změně režimu vedly k výraznému poklesu úhrnné plodnosti z hodnot okolo 1,9 dětí na jednu ženu na začátku 90. let 20. století na historická minima okolo 1,1 dítěte na přelomu tisíciletí. Stejně tak docházelo k rychlému nárůstu průměrného věku matky při narození dítěte z úrovně pod 25 roky v roce 1990 na cca 27 let o deset let později¹⁸. Ačkoliv nárůst průměrného věku matky stále pokračoval a v roce 2015 dosáhl 30 let (tempo nárůstu mezi roky 2010 a 2015 výrazně pokleslo), intenzita plodnosti začala růst spolu s realizací odkládaných porodů a v letech 2008–2010 dosáhla hodnoty 1,5 dítěte na jednu ženu. Po mírném poklesu v roce 2011 navázala na růstovou trajektorii a v letech 2018–2020 dosáhla hodnoty 1,7. V roce 2021 se dokonce zvýšila na 1,83 dítěte (nejvyšší hodnotu od roku 1991). Meziroční nárůst 0,12 dítěte byl ale cca z poloviny způsoben změnou počtu žen v reprodukčním věku jako následek nasazení nových počtů obyvatel ze Sčítání 2021 do bilance obyvatel. Průměrný věk matky při narození dítěte začal po stagnaci na úrovni 30,0 let v období 2015–2017 opět mírně růst a v roce 2021 dosáhl 30,4 let.

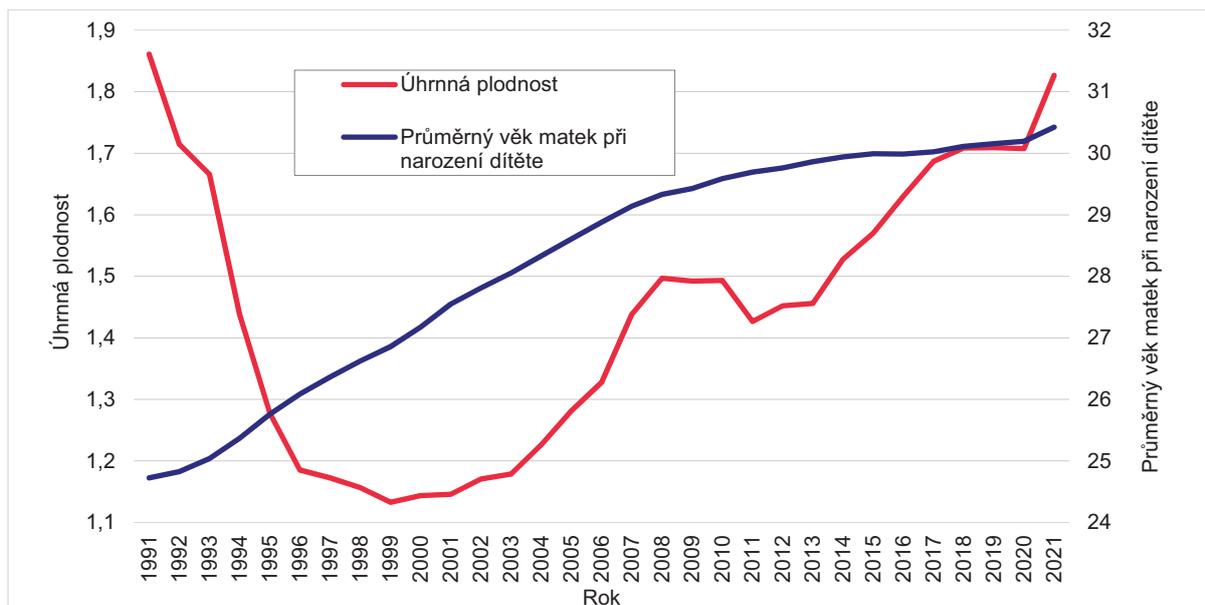
¹⁶ Udává průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě během jejího života za předpokladu, že by se míry plodnosti podle věku během reprodukčního období ženy neměnily.

¹⁷ Průměrný počet dětí na 1 ženu se zjištěným počtem dětí.

¹⁸ Právě tento dramatický nárůst technicky podhodnotil i hodnoty úhrnné plodnosti. Po jejím očištění od vlivu změn v časování by její úroveň neklesla pod hodnotu 1,6. Viz například <https://www.humanfertility.org/Country/Country?cntr=CZE>.

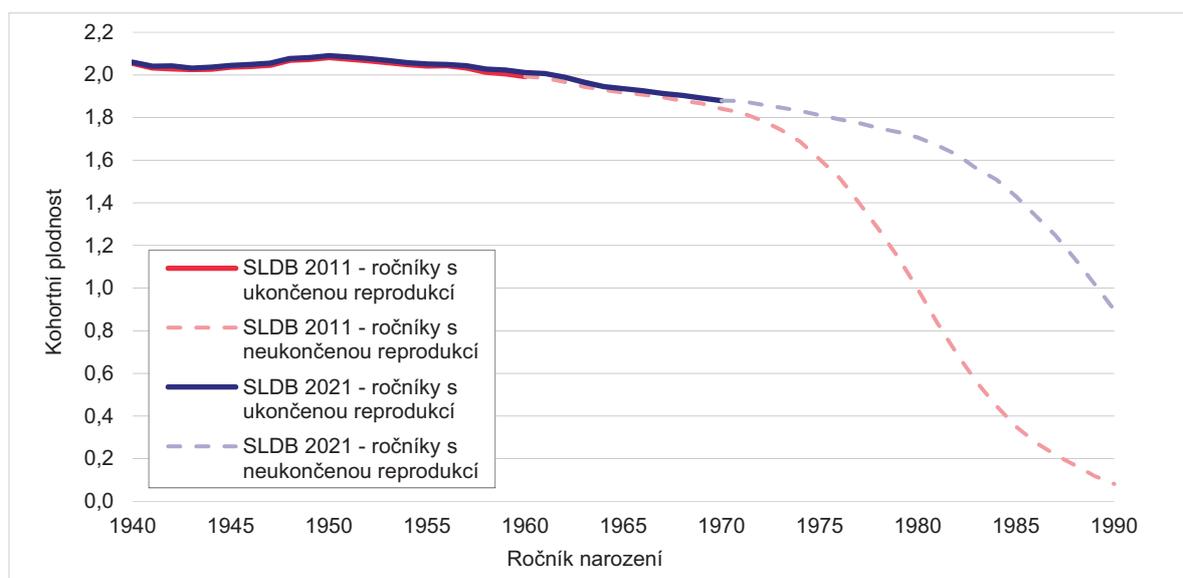

Graf 3.8 Transverzální ukazatele plodnosti, 1991–2021

Graf 3.9 ukazuje hodnoty kohortní plodnosti podle výsledků posledních dvou sčítání. V případě Sčítání 2021 můžeme používat termín konečná plodnost zhruba od generace 1970 a starších, to samé platí pro ročníky narození 1960 a starší u sčítání 2011. Mladší generace nemají reprodukci ještě ukončenou a hodnoty plodnosti se tak budou ještě měnit. Starší generace (zhruba do ročníku narození 1970) mají podle obou sčítání obdobné hodnoty. Mírně vyšší hodnoty ze Sčítání 2021 u těchto generací mohou odrážet selektivní procesy v úmrtnosti, nebo (ne)podchycení mírně odlišných subpopulací žen a (ne)zjištění jejich počtu živě narozených dětí. Ve sčítání 2011 nebyl zjištěn počet živě narozených dětí u 4 % žen ve věku 15 let a více, zatímco o deset let později to bylo pouze u 2 %. Zatímco v datech z posledního sčítání byla evidována vyšší nezjištěnost u vyšších věkových skupin, v předchozím sčítání se to týkalo spíše těch mladších¹⁹. Nejvyšších hodnot konečné plodnosti dosáhly generace 1948–1952 (2,08–2,09 dítěte na jednu ženu podle Sčítání 2021), které stály za vzestupem plodnosti v 70. letech 20. století. Následující generace již vykazovaly postupný pokles intenzit plodnosti.

Graf 3.9 Kohortní plodnost podle ročníku narození ženy podle SLDB 2011 a 2021

¹⁹ Tato skutečnost souvisí s odlišným způsobem zpracování, viz podkapitola 3.1.

Hodnota konečné plodnosti u generace 1970 (tedy nejmladší s ukončenou reprodukcí) byla v posledním sčítání 1,88 dítěte na jednu ženu, tedy o 0,11 dítěte méně než u stejně staré generace 1960 při sčítání 2011. Je zřejmé, že pokles plodnosti bude u mladších generací pokračovat a nevrátí se na úroveň hodnoty 2,1 zajišťující prostou reprodukci. Například generace 1970 navýšila úroveň plodnosti mezi roky 2011 a 2021 o 0,04 dítěte. Pokud aplikujeme obdobný nárůst na plodnost generace 1980 ve Sčítání 2021, můžeme předpokládat, že konečná plodnost této generace za dalších deset let, kdy bude ukončovat svoji reprodukci, pravděpodobně výrazně nepřesáhne hodnotu 1,75 dítěte na jednu ženu.

Při srovnání hodnot kohortní plodnosti z výsledků posledních dvou sčítání podle věkových skupin je zřejmé, že se pokles intenzity plodnosti u mladších věkových skupin, patrný mezi sčítáními 2001 a 2011, prakticky zastavil. Věkové kategorie 20–24 let a 25–29 let dosahovaly ve sčítáních 2011 a 2021 stejných hodnot (0,16 a 0,55 dítěte na jednu ženu). Největší rozdíl byl zaznamenán u věkové skupiny 35–39 let – 1,71 dítěte na jednu ženu v roce 2011 a 1,54 o deset let později. U věkové skupiny s téměř ukončenou reprodukcí (45–49 let) dosáhla kohortní plodnost úrovně 1,84 v roce 2021, o 0,1 dítěte méně než před deseti lety.

Tab. 3.4 Ženy podle věkových skupin, počtu živě narozených dětí a kohortní plodnost v SLDB 2011 a 2021

Věková skupina	Celkový počet žen		Počet živě narozených dětí		Kohortní plodnost	
	2011	2021	2011	2021	2011	2021
15–19	280 506	238 290	4 804	3 243	0,02	0,01
20–24	330 311	231 724	49 315	36 974	0,16	0,16
25–29	351 071	290 569	181 845	158 360	0,55	0,55
30–34	421 879	333 508	506 194	362 492	1,25	1,10
35–39	432 858	347 389	722 593	528 735	1,71	1,54
40–44	342 185	414 631	628 477	716 668	1,87	1,75
45–49	340 530	426 913	650 599	778 224	1,94	1,84
50–54	331 361	337 187	656 459	634 378	2,02	1,90
55–59	383 759	331 655	778 273	646 349	2,06	1,96
60–64	390 919	315 642	796 868	614 924	2,06	2,03
65+	980 711	1 244 673	1 987 090	2 453 583	2,05	2,06
Nezjištěno	15 725	-	7 151	-	1,33	-
Celkem	4 601 815	4 512 181	6 969 668	6 933 930	1,58	1,57

3.6.2 Kohortní plodnost žen podle dalších charakteristik

Různé charakteristiky žen ze sčítání mohou diferencovat hodnoty kohortní plodnosti. Pro účely této publikace byla plodnost analyzována podle rodinného stavu, vzdělání, národnosti a náboženské víry v kombinaci s vybranými věkovými skupinami.

V rámci třídění podle rodinného stavu dosahovaly nejnižších hodnot kohortní plodnosti svobodné ženy. Ve věkové skupině s téměř ukončenou reprodukcí (45–49) se svobodným ženám narodilo v průměru 1,02 dítěte podle Sčítání 2021. Mladší věkové skupiny (35–39 a 40–44) měly mírně vyšší hodnoty. Nejvyšší intenzita plodnosti byla evidována u vdaných žen – ve věkové kategorii 45–49 dosáhla 2,01 dítěte na jednu ženu, přičemž populace bez rozlišení rodinného stavu měla 1,84 dítěte. Nad touto hodnotou byly i ovdovělé (1,98) a rozvedené ženy (1,89). Je ale potřeba si uvědomit, že jde o rodinný stav k rozhodnému datu sčítání, nikoliv v době rození dětí. Většina v době sčítání ovdovělých a rozvedených žen rodila děti v manželství²⁰. Ve srovnání s údaji zjištěnými při sčítání 2011 lze

²⁰ Podle demografické evidence činil podíl živě narozených dětí rozvedené matce 3,7% a ovdovělé pouze 0,1 % v roce 2021.

pozorovat výrazný nárůst kohortní plodnosti v případě žen ve věku 45–49 u svobodných (o 0,39 dítěte), zatímco nejvyšší pokles byl u vdaných (-0,14 dítěte). I u ovdovělých a rozvedených žen byl evidován pokles kohortní plodnosti ve věkové skupině 45–49 let (-0,09 a -0,05 dítěte).

Tab. 3.5 Kohortní plodnost podle charakteristik ženy v SLDB 2011 a 2021

	2011					2021				
	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49
Celkem	0,55	1,25	1,71	1,87	1,94	0,55	1,10	1,54	1,75	1,84
Rodinný stav:										
svobodné	0,30	0,64	0,88	0,79	0,63	0,39	0,74	1,04	1,11	1,02
vdané	1,35	1,82	2,04	2,13	2,15	1,03	1,51	1,88	1,99	2,01
rozvedené	1,04	1,41	1,72	1,87	1,94	1,03	1,36	1,69	1,84	1,89
ovdovělé	1,32	1,58	1,91	2,02	2,07	1,21	1,68	1,90	1,97	1,98
Nejvyšší ukončené vzdělání:										
základní nebo nižší	1,30	1,73	1,99	2,19	2,22	1,23	1,70	1,93	2,01	2,06
střední bez maturity	0,87	1,47	1,81	1,96	2,05	0,81	1,32	1,61	1,78	1,90
střední s maturitou ^{*)}	0,50	1,21	1,65	1,81	1,88	0,52	1,09	1,48	1,69	1,77
vysokoškolské	0,19	0,92	1,53	1,71	1,76	0,27	0,89	1,46	1,71	1,75
Národnost ^{**) :}										
česká	0,51	1,23	1,70	1,86	1,93	0,48	1,06	1,52	1,74	1,82
moravská	0,46	1,26	1,77	1,96	2,05	0,47	1,08	1,55	1,76	1,90
slovenská	0,48	1,03	1,59	1,87	2,04	0,31	0,89	1,39	1,58	1,72
ukrajinská	0,77	1,16	1,39	1,54	1,68	0,45	1,01	1,40	1,49	1,54
vietnamská	0,87	1,44	1,72	1,92	1,89	0,95	1,81	2,06	2,08	2,09
polská	0,52	1,19	1,70	1,85	1,95	0,37	0,92	1,48	1,71	1,84
neuveдена	0,67	1,32	1,74	1,90	1,96	0,68	1,20	1,60	1,79	1,90
Náboženská víra:										
věřící, hlásící se k církvi,... ^{***)}	0,55	1,35	1,84	2,01	2,08	0,54	1,20	1,70	1,91	1,97
z toho:										
Církev římskokatolická	0,53	1,38	1,87	2,03	2,10	0,53	1,27	1,79	1,98	2,02
Církev československá husitská	0,45	1,14	1,69	1,83	1,90	0,48	1,02	1,44	1,79	1,83
Českobratrská církev evangelická	0,47	1,33	1,80	2,03	2,07	0,50	1,09	1,70	1,98	1,99
Pravoslavná církev v českých zemích	0,72	1,17	1,40	1,60	1,69	0,52	1,10	1,46	1,60	1,62
věřící, nehlásící se k církvi,... ^{****)}	0,46	1,13	1,63	1,83	1,91	0,50	1,06	1,52	1,72	1,82
bez náboženské víry	0,49	1,21	1,69	1,84	1,91	0,50	1,06	1,50	1,72	1,81
neuveдена	0,64	1,28	1,71	1,87	1,94	0,67	1,17	1,57	1,75	1,85

^{*)} Včetně nástavbového, pomaturitního, vyššího odborného a konzervatoří.

^{**)} Pouze osoby, které deklarovaly výhradně jednu národnost.

^{****)} náboženské společnosti nebo směru.

Důležitou diferenční charakteristikou pro plodnost je nejvyšší ukončené vzdělání ženy. Tradičně byla ve sčítáních v Česku identifikována negativní vazba mezi úrovní vzdělání a hodnotou kohortní plodnosti – s rostoucí vzdělaností klesala intenzita plodnosti. Do velké míry to platí i podle výsledků Sčítání 2021, ale můžeme sledovat pokles diferenciací mezi vzdělanostními skupinami a v některých případech

dokonce i prohození pořadí. Ve věkové skupině 45–49 let dosáhla úroveň kohortní plodnosti u žen se základním nebo nižším vzděláním 2,06 dítěte na jednu ženu v roce 2021. Naopak nejnižší hodnotu měly ženy s vysokoškolským vzděláním – 1,75 dítěte. Pouze mírně vyšší úroveň kohortní plodnosti dosáhly ženy se středním vzděláním s maturitou (1,77 dítěte). Ještě ve sčítání 2011 byl rozdíl mezi těmito dvěma kategoriemi 0,12 dítěte. Ženy se středním vzděláním bez maturity ve věku 45–49 let měly 1,90 dítěte v posledním sčítání. Rozdíl kohortní plodnosti mezi subpopulací s nejnižší a nejvyšší úrovní vzdělání klesl z 0,46 dítěte ve sčítání 2011 na 0,30 o deset let později. Zatímco intenzita plodnosti u vysokoškolsky vzdělaných žen spíše stagnovala, ostatní vzdělanostní kategorie zaznamenaly pokles. V případě věkové skupiny 40–44 let bylo identifikováno ve Sčítání 2021 dokonce prohození pořadí – vysokoškolsky vzdělané ženy měly nepatrně vyšší úroveň kohortní plodnosti (1,71) než středoškolsky vzdělané s maturitou (1,69).

Kohortní plodnost podle národnosti je analyzována za nejpočetnější skupiny žen, které deklarovaly pouze jednu národnost. Srovnání s minulým sčítáním může být omezeno vysokou mírou neuvedených odpovědí (23 % žen věku 15 let a více v roce 2011 a 29 % o deset let později). Nadprůměrnou intenzitu plodnosti ve věkové skupině 45–49 měly ženy, které deklarovaly vietnamskou národnost (2,09 dítěte na jednu ženu). Právě ženy vietnamské národnosti jako jediné z početnějších národnostních skupin zaznamenaly nárůst intenzit plodnosti oproti sčítání 2011 a to dokonce ve všech věkových kategoriích mezi 25 a 49 roky. Další národnostní skupinou s nadprůměrnou úrovní plodnosti (byť ne ve všech věkových skupinách) byly ženy, jež se přihlásily k moravské národnosti. V případě 45–49letých dosáhla úroveň kohortní plodnosti hodnoty 1,90 dítěte. Průměrnou intenzitu plodnosti měly příslušnice polské, nebo české národnosti. Naopak národností s podprůměrnou úrovní kohortní plodnosti byly Slovenky s 1,72 dětmi ve věkové skupině 45–49 let. V případě této národnosti došlo dokonce k nejvyššímu poklesu ve srovnání se sčítáním 2011 – o 0,32 dítěte na jednu ženu ve stejné věkové subpopulaci, k poklesu došlo ve všech věkových skupinách mezi 25 a 49 roky. Nejnižší intenzitu plodnosti měly podle výsledků Sčítání 2021 ve věkové kategorii 45–49 let ženy ukrajinské národnosti – pouze 1,54 dítěte, v intervalu 25–39 let dosahovaly ovšem vyšších hodnot než Slovenky. Imigrantky ze Slovenska a Ukrajiny míří do Česka hlavně z pracovních důvodů a reprodukčně proto „zaostávají“ například za ženami s vietnamskou národností, které jsou u nás dlouhodobě usazené²¹.

Vyhodnocení úrovně plodnosti ve vztahu k náboženské víře může být také ovlivněno vysokou mírou neuvedených odpovědí v posledních dvou sčítáních (43 % ve sčítání 2011 a 28 % ve Sčítání 2021). Ženy, které uvedly, že jsou věřící, ale nehlásí se ke konkrétní církvi, náboženské společnosti nebo směru, a také ženy bez náboženské víry dosahovaly velmi podobných hodnot kohortní plodnosti. Ve Sčítání 2021 a věkové skupině 45–49 let šlo o 1,81–1,82 dítěte na jednu ženu. Vyšší úroveň kohortní plodnosti měly ženy věřící, které se hlásily ke konkrétní církvi, společnosti nebo směru. Podle dat posledního sčítání se 45–49letým narodilo v průměru 1,97 dítěte, ale o 0,11 méně než před deseti lety. Z nejčastěji zastoupených registrovaných církví měly nejvyšší úroveň kohortní plodnosti příslušnice římskokatolické církve a to 2,02 dítěte ve věku 45–49 let, mírně méně potom stoupenkyně Českobratrské církve evangelické (1,99 dítěte na jednu ženu). Na hodnotách blízkých těm pro celou populaci byly ženy hlásící se k Církvi československé husitské (1,83 dítěte). Nejnižší intenzitu plodnosti vykazovaly ženy z Pravoslavné církve v českých zemích (1,62 dítěte).

²¹ Psáno ve vztahu k rozhodnému okamžiku Sčítání 2021, takže se v datech neobjevují imigrantky s dočasnou ochranou v souvislosti s válkou na Ukrajině od února 2022.

